कक्षा – XII

संस्कृतम् (ऐच्छिकम्) कोड सं – 022)

आदर्शप्रश्नपत्रम् – 2018-19

समयः – होरात्रयम् **पूर्णाङ्काः – 100**

निर्देशाः -

अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति -

खण्डः (क) अपठितांश - अवबोधनम्	- 15 अङ्काः
खण्डः (ख) रचनात्मक – कार्यम्	- 15 अङ्काः
खण्डः (ग) पठितांश - अवबोधनम् संस्कृतासाहित्येतिहासपरिचयश्च	- 50 अङ्काः
खण्डः (घ) छन्दोऽलंकारपरिचयः	- 20 अङ्काः

खण्डः – क

अपठितांश - अवबोधनम् 15 अङ्काः

1.	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत -** आलस्यं मनुष्याणां दुर्गुणेषु अन्यतमम् । अनेन ग्रस्ताः जनाः 'श्वः करिष्यामः', 'परश्वः करिष्यामः' इति चिन्तयन्तः स्व-कर्तव्यानि उपेक्षन्ते । 'समयः स्वल्पः' इत्यपि तेषाम् अकर्मणः व्याजः भवति। किन्तु, आलस्यं विफलतायाः, कर्मठता च सफलतायाः बीजम् इति यथार्थः । अतः अस्माभिः आलस्यम् अपहाय कर्मपरैः भाव्यम् । उक्तं च – "आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः।	5 अङ्काः
	(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) दुर्गुणेषु अन्यतमं किम्? (ii) जनाः कानि उपेक्षन्ते? (iii) सफलतायाः बीजं किम्?	½×2=1
	(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) तेषाम् अकर्मणः व्याजः कः भवति? (ii) अस्माभिः कीदृशैः भाव्यम्? (iii) शरीरस्थो महान् रिपुः कः?	1×2=2
	(स) यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) 'अनेन' – इति सर्वनाम-स्थाने संज्ञापदं लिखत? (ii) 'त्यक्त्वा' – इत्यर्थे किं पर्यायपदम् अत्र प्रयुक्तम्? (iii) सफलतायाः विलोमपदं चित्वा लिखत ।	1×2=2

2.	**निम्नलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्त प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत -** सत्यनिष्ठता मानवानां महत्तमो धर्मः । सत्यनिष्ठानां जनानां मनोबलं सदा समुन्नतं तिष्ठति । जगति ख्यातनामानो महापुरुषाः सत्यमार्गं समाश्रित्यैव महतो महल्लक्ष्यं साधितवन्तः । राज्ञो हरिश्चन्द्रस्य जीवनकथां के न जानन्ति । महात्मा गान्धी केषां सचेतसाम् अपरिचितः । असत्यपथमारूढाः जनाः एकमसत्यं गोपयितुं शतमसत्यानि भणन्ति, समाजे उपहसनीयाश्च जायन्ते । सत्यमाश्रिताः पुनः सर्वतोऽभ्युदयेन युज्यन्ते । ते तत्कालम् असद्भिः प्रपीड्यमानाः अपि पर्यन्ते सदा विजयन्ते । अत एवोक्तं शास्त्रकारैः – "नहि सत्यात् परो धर्मः" इति ।	10
	(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) महत्तमो धर्मः कः? (ii) सत्यनिष्ठानां किं समुन्नतं तिष्ठति? (iii) कस्य जीवनकथां के न जानन्ति?	1× 2 = 2
	(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) महापुरुषाः कथं लक्ष्यं साधितवन्तः? (ii) सत्यमाश्रित्याः केन युज्यन्ते ? (iii) कः केषां सचेतसाम् अपरिचितः?	2 × 2 = 4
	(स) यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) 'प्रशंसनीयाः' इत्यस्य विलोमपदं चित्वा लिखत ? (ii) प्रसिद्धार्थे अत्र किं पर्यायपदं प्रयुक्तम्? (iii) 'ख्यातनामानो महापुरुषाः' इत्यत्र विशेषणपदं किम्?	1 × 2 = 2
	(द) अनुच्छेदस्यास्य समुचितं शीर्षकं लिखत -	2 ×1 = 2

खण्डः – ख

रचनात्मक-कार्यम् 15 **अङ्काः**

3.	**अधोलिखितानि वाक्यानि कथोचितक्रमेण पुनः विन्यसत -** (i) क्रौञ्चं मृतं दृष्ट्वा क्रौञ्ची विलापम् आरभत । (ii) करुणाद्रवितचेतसः मुनेः मुखात् सहसा श्लोकः निर्गतः । (iii) मुनिः वाल्मीकिः एकदा स्नानार्थं सरित्तटं जगाम । (iv) तस्याः विलापशब्दैः वाल्मीकेः चित्तं द्रवितम् अभूत् । (v) तदैव कश्चिद् व्याधः तत्र क्रीडतः क्रौञ्चमिथुनात् एकं बाणेन अविध्यत् ।	1 × 5 = 5
4.	**मञ्जूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया स्वयं वा पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः कमपि एकम् अधोलिखितं विषयम् अधिकृत्य वर्णनं कुरुत –** **विषयः – जलम्**	1×5=5

	मञ्जूषा- जीवनम्, प्राणिनाम्, जलम्, विना, वृक्षाः, शुष्काः, जलस्य, एकैकः, बिन्दुः, अमूल्यः, संरक्षणम्, सर्वैः, कर्तव्यम्, सम्प्रति, महान् अभावः, अपव्ययः, न, करणीयः । **अथवा** **विषयः - वर्षाकालः** सम्प्रति, आगतः, वनस्पतिः, पुनरुज्जीवितः, धर्मकालात्, दीनाः प्रपीडिताः, खाद्यान्नानि, दुर्लभानि, जातानि, मुक्तिः, जलाप्लावः, रोगाः, प्रसृताः।	
5.	**निम्नलिखितवाक्येषु वाक्यानां संस्कृतेन अनुवादं कुरुत -** 1. राहुल प्रतिदिन खेलने के लिए जाता है । 2. वह शाम को मित्रों के साथ खेलता है । 3. उसे क्रिकेट बहुत पसंद है । 4. वह समय-समय पर क्रिकेट मैच भी देखता है । 5. खेलने के अलावा राहुल पढ़ाई भी मन लगाकर करता है । 1. Rahul goes to play every day. 2. He plays with his friends in evening. 3. He likes cricket very much. 4. He also watches cricket matches time to time. 5. Apart from playing, Rahul studies too whole-heartedly.	1 × 5 = 5
खण्डः – ग **पठितांश - अवबोधनम् 50 अङ्काः**		
6.	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत –** "एवं चतुर्णां परस्परं विवादो लग्नः। ततो ब्राह्मणो राजसमीपमागत्य चतुर्णां विवादवृत्तम् अकथयत् । राजापि तच्छ्रुत्वा तस्मै ब्राह्मणाय चत्वार्यपि रत्नानि ददौ। इति कथां कथयित्वा पुत्तलिका राजानमवदत्, 'भो राजन्, त्वयि एवंविध-सहजमौदार्यं विद्यते चेदस्मिन् सिंहासने समुपविश"। तच्छ्रुत्वा राजा तूष्णीमासीत् ।" **(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) केषां विवादो लग्नः? (ii) ब्राह्मणः किम् अकथयत्? (iii) 'भो राजन्!' इति का सम्बोधयति? **(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत – (केवलं प्रश्नमेकम्)**	5 ½ × 2 = 1 2 × 1 = 2

	(i) राजा ब्राह्मणाय किं ददौ? (ii) कः तूष्णीमासीत्? **(स) यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) 'सहजम् औदार्यम्' इत्यत्र विशेषणपदं किम्? (ii) 'मौनम्' – इत्यस्य किं पर्यायपदम् अत्र प्रयुक्तम्? (iii) ददौ इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?	1 × 2 = 2
7.	**अधोलिखितं पद्यं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत -** **पापान्निवारयति, योजयते हिताय,** **गुह्यं निमूहति, गुणान् प्रकटी करोति ।** **आपद्गतं च न जहाति, ददाति काले** **सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥**	5
	(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) सन्मित्रं कस्मात् निवारयति? (ii) सन्मित्रं कस्मै योजयते? (iii) सन्मित्रलक्षणं के वदन्ति?	½ × 2 = 1
	(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नमेकम्) (i) किं सन्मित्रलक्षणं सन्तः प्रवदन्ति? (ii) कः पापात् निवारयति?	2 × 1 = 2
	(स) यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) 'विद्वांसः' इति पदस्य किं पर्यायपदम् अत्र प्रयुक्तम्? (ii) 'गृह्णाति' इत्यस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम्? (iii) प्रवदन्ति इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?	1 × 2 = 2
8.	**अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत -** "बटवः – पश्यतु कुमारस्तावदाश्चर्यम्? लवः – दृष्टमवगतं च नूनमाश्वमेधिकोऽयमश्वः । बटवः – कथं ज्ञायते ? लवः – ननु मूर्खाः ! पठितमेव हि युष्माभिरपि तत्काण्डम् । किं न पश्यथ ? प्रत्येकं शतसंख्याः कवचिनो निषङ्गिणश्च रक्षितारः । यदि च विप्रत्ययस्तत् पृच्छत।"	5
	(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) कुमारः किं पश्यतु? (ii) कोऽयम् अश्वः? (iii) "कथं ज्ञायते?" इति के वदन्ति?	½ × 2 = 1

	(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नमेकम्) (i) रक्षिताः कीदृशाः? (ii) बटवः लवं किं द्रष्टुं निवेदयन्ति? **(स) यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) 'पश्यतु' इति क्रियायाः कर्तृपदं किम्? (ii) 'युष्माभिः' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ? (iii) विज्ञाः इति पदस्य विलोमपदं नाट्यांशात् चित्वा लिखत।	2 × 1 = 2 1 × 2 = 2
9.	**पदानां समुचितार्थैः मेलनं कृत्वा लिखत – (केषाञ्चित् चतुर्णाम्)** (i) अध्वरः — श्रुत्वा (ii) नीरजम् — कमलम् (iii) निसर्गतः — यज्ञः (iv) निशम्य — स्वभावतः (v) सुधा — वक्रता (vi) कुटिलता — अमृतम्	½ × 4 = 2
10.	**अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत –(केषुचित् चतुर्षु)** (i) पश्यतु कुमारस्तावद् आश्चर्यम् । (ii) अहो ! सन्दीपनानि अक्षराणि । (iii) नाशयति च पुरुषम् अत्यासंगो विषयेषु । (iv) विभूषणं मौनम् अपण्डितानाम् । (v) योगः कर्मसु कौशलम् । (vi) विभूषणं मौनम् अपण्डितानाम् ।	1 × 4 = 4
11.	**अधोलिखित – भावार्थयोः रिक्तस्थानपूर्तिं मञ्जूषापद सहायतया कुरुत – (कयोश्चिद् द्वयोः)** **(अ) ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत् ।** **तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मा गृधः कस्यस्विद् धनम् ॥** **भावार्थः –** इदं समस्तं (i) ………. विश्वम् ईश्वरेण व्याप्तं विद्यते । अतः (ii) ……………….. भोगं कुरु । कस्यापि अन्यस्य (iii) …………….. लोभं मा कुरु । **(आ) सहसा विदधीत न क्रियाम्** **अविवेकः परमापदां पदम् ।** **वृणते हि विमृश्यकारिणं** **गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः ॥** **भावार्थः –** किमपि कार्यं….. नैव करणीयम् । सहसा कार्यविधानं (ii) ………… कारणं भवति सुविचार्य कार्यकर्तॄणां पाश्वे सर्वाः (iii) …….. स्वयमेव समाकृष्टाः भूत्वा समागच्छन्ति ।	3 + 3 = 6

	(इ) अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं नीरजराजितम् । **रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना ॥** **भावार्थः** – यद्यपि तडागेषु सर्वत्र जलं (i) ………. शोभितम् अस्ति , तथा हंसस्य (ii) ……….. मानसरोवरे एव (iii) …………………….. करोति । **मञ्जूषा -** कमलैः, धनेषु, चराचरम्, मानसम्, त्वरया, अनासक्तिपूर्वकम्, रमणम्, सम्पत्तयः, विपत्तेः ।	
12.	**अधोलिखित-अन्वये रिक्तस्थानानि पूरयत - (केवलं पद्यमेकम्)** **(अ)** विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः । यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥ **अन्वयः** – विपदि धैर्यम्, अथ अभ्युदये क्षमा, सदसि (i) ……. युधि विक्रमः, यशसि अभिरुचिः, श्रुतौ (ii) …………………….. च इदं हि (iii) …………………….. प्रकृतिसिद्धम् । **(आ) ईशावास्यमिदं सर्वं यत् किञ्च जगत्यां जगत्।** **तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मा गृधः कस्यचिद् धनम्॥** **अन्वयः – यत् किं च** (i) ……. जगत, इदं सर्वं(ii) ………. वास्यम् । तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः (iii) …………………….. धनं मा गृधः ।	1 × 3 = 3
13.	**यथानिर्देशम् उत्तरत –** **(अ) कर्तृपदं क्रियापदं च चिनुत -** (i) सन्ति सन्तः कियन्तः? (ii) सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः । (iii) एतावदेव अहं जानामि। **(आ) विशेषणं विशेष्यं च चिनुत - (केवलं द्वयम्)** (i) अतिगहनं तमो यौवनप्रभवम् । (ii) अपरिणामोपशमो दारुणो लक्ष्मीमदः । (iii) खेलतां वटूनां कोलाहलः। **(इ) अधोलिखितवाक्ययोः सर्वनामपदे काभ्यां प्रयुक्ते? (केवलं द्वयम्)** (i) **तम्** अध्वरे विश्वजिति क्षितीशम्? (ii) **तं** दर्शनार्थमागतं शुकनासः उवाच । (iii) अहो ! **एतेषां** मध्ये कः एषः?	2×5=10 1 × 2 = 2 1 × 2 = 2 1 × 2 = 2

	(ई) कः कं कथयति? (केवलं द्वयम्) (i) भो भोः! तत् किम् अक्षत्रिया पृथिवी ? (ii) भो पुत्तलिके! कथय तस्य औदार्यम् ! (iii) पश्यतु कुमारस्तावदाश्चर्यम् ।	1 × 2 = 2
	(उ) समानार्थकं पदं चिनुत -(केवलं द्वयम्) (i) <u>**मूर्खः**</u> 'विभूषणं मौनमपण्डितानाम्' (ii) <u>**प्रयासः**</u> 'कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः' (iii) <u>**विद्वान्**</u> "प्राज्ञः खलु कुमारः"	1 × 2 = 2
14.	**(क) अधोलिखित-लेखकानां कस्याप्येकस्य काव्यस्य नाम लिखत –** कालिदासः, वाल्मीकिः, बाणभट्टः, शूद्रकः, सुबन्धुः	1 × 5 = 5
	(ख) अधोलिखितरचनानां लेखकानां नामानि लिखत - (केवलं पञ्चानाम्) वेणीसंहारः, रसगंगाधरः, विक्रमोर्वशीयम्, मालतीमाधम्, हर्षचरितम्, किरातार्जुनीयम्, दशकुमारचरितम्	1 × 5 = 5
	खण्डः – घ **छन्दोऽलंकारपरिचयः 20 अङ्काः**	
15.	**(अ) प्रश्नान् उत्तरत - (केवलं द्वयम्)** (i) रगणस्य रूपं लिखत । (ii) 'मानवः' इत्यत्र को गणः? (iii) जगणस्य किं स्वरूपम्?	1 × 2 = 2
	(ब) अधोलिखितपरिभाषाः पूरयत - (केवलं चतस्रः) (i) ज्ञेया वसन्ततिलका …………………….. । (ii) रसै रुद्रैश्छिन्ना …………………….. । (iii) …………………….. मालिनी भोगिलोकैः । (iv) …………………….. शार्दूलविक्रीडितम् । (v) मन्दाक्रान्ताम्बुधि…………………. ।	1 × 4 = 4
	(स) अधोलिखित पङ्क्तिषु किं किं छन्दः? (केवलं द्वयम्) (i) क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् । (ii) निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः? (iii) कश्चित् कान्ता विरहगुरुणा स्वाधिकारात् प्रमत्तः	1 × 2 = 2

	(द) एकस्य छन्दसः उदाहरणं लिखत - उपजातिः, वंशस्थम्, मन्दाक्रान्ता	2 × 1 = 2
16.	**16. (अ) कस्यचिदेकस्य शब्दालंकारस्य सोदाहरणं लक्षणं लिखत -** यमकः, श्लेषः	3 × 1 = 3
	(ब) केवलमेकस्य अर्थालंकारस्य लक्षणमुदाहरणं च लिखत - उत्प्रेक्षा, अर्थान्तरन्यासः	3 × 1 = 3
	(स) अधोलिखितपङ्क्तिषु के अलङ्काराः? (केवलं द्वयम्) (i) शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते । (ii) सूक्ष्ममौक्तिकपटलेनेव स्वेदबिन्दुव्रजेन । (iii) मानसं मानसं विना	1 × 2 = 2
	(द) अधोलिखित-परिभाषा-द्वयं पूरयत - (केवलं द्वयम्) (i) .... ऽनुषक्तार्थान्तराभिधा । (ii) तद् रूपकमभेदो यः .... ॥ (iii) .... अनुप्रासः।	1 × 2 = 2

-------------------------OoO--------------------------